

KARJALA ON SAAMASSA KIELIATLAKSEN

Heikki Leskinen *Karjalan kielikartasto 1. Idän ja lännen sanastoeroja.* Jyväskylän yliopiston suomen kielen laitoksen julkaisuja 35. Jyväskylä 1992. 64 + [4] s. ISBN 951-680-218-4.

Esiteltävänä oleva teos on ulkoisesti vaatimaton, miltei luentomonisteen näköinen. Syntymässä on kuitenkin merkittävä jatko suomen tähänastisiin kielikartastoihin. Aloitan vuodesta 1926. Silloin oli kulunut jo 45 vuotta siitä kun saksalainen Georg Wenker oli julkaissut ensimmäiset Reininmaan murrekarttansa ja 37 vuotta siitäkin kun Kotikielen Seura hyväksyi E. N. Setälän ehdotuksen, että seuralle »hankittaisiin useampia karttoja, joihin jokainen saisi merkitä jonkin oman murteensa ominaisuuden». Juuri 1926 alettiin vihdoin julkaista saksan kieliatlasta, joka perustui Wenkerin valtavaan aineistoon. Sattumaa on, että samana vuonna Lauri Kettunen päätti yksin kiertää suomen koko kielialueen ja kartoittaa murteidemme luonteenomaiset erot sekä ryhtyi toimeen.

Merkki vuosia sen jälkeen:

1934 Lauri Hakulinen kysyi, eikö myös Sanakirjasäätiön vastaajistoa hyödyntäen olisi ryhdyttävä kartoittamaan tärkeitä kielellisiä ja etnologisia ilmiöitä.

1937 Sanakirjasäätiössä alkoi kansatieteellinen kartoitustyö. Sota katkaisi sen jo 1939.

1940 ilmestyi Kettusen murrekartasto. Teos käsitti 213 äänneopillista karttaa; mm. sanastokartat oli jouduttu jättämään pois. Tekijä lausui toiveenaan, että joskus ehkä ilmestyisi täydellinen murreatlas, »jota tämä yksinäisen ahertelijan aikaansaannos – – palvelee vain vaatimattomana esityönä».

1951 valmistui kansanperinnekomitean mietintö, ensimmäinen sodanjälkeinen ohjelma suomen kieltä, kansanperinnettä ja suomalaisen kirjallisuuden historiaa koskevista tutkimuksen perushankkeista. Murrekartastoa ei mainittu.

1959 Pertti Virtaranta muistutti, että murteidemme leksikaaliset erot ovat yhä vailla systemaattista kartoitusta, ja piti »valiotasoisien suomen murteiden sanastotlaksen» aikaansaamista yhtenä alan tärkeimmistä lähitavoitteista. Samana vuonna Béla Kálmán (*Verba docent* s. 68–76) esitteli

Unkarin murreatlastyötä, ehdotti sen vastineeksi itämerensuomen atlasta ja esitti, että mukaan otettaisiin myös lapin murteet. Lauri Hakulinen huomautti unkarilaisten olevan jo ratkaisevasti sivuuttamassa suomalaisten saavutukset murrekartastoalalla.

1962 Suomalaisen Kirjallisuuden Seura esitti valtion humanistiselle toimikunnalle laadittavaksi neljä kartastoa: 1) kansatieteestä, 2) folkloresta, 3) suomen murremaantieteestä, 4) paikannimistä. Seuralle myönnettiin kuudeksi vuodeksi varat »Suomen kulttuuri- ja kielikartaston» toimitustyöhön.

1965 saman seuran teettämässä »Kansallisten tieteiden kehittämissuunnitelmassa» kaavailtiin kulttuurikartastotyön jatkoksi murreatlasta, joka käsittäisi 700 kielenilmiötä (äänne-, muoto- ja sanastoseikkoja). Työ arvioitiin voitavan tehdä suunnilleen jaksona 1971–80.

1967 Veikko Ruoppila julkaisi teoksen Kalevala ja kansankieli, joka sisälsi 115 karttaa Vanhassa Kalevalassa esiintyvien sanojen levikistä. Sanat olivat itäisiä, mutta noin 30 kartassa oli otettu huomioon myös niiden läntiset merkitys- tai muotovastineet.

1974 alettiin poimia aineistoa Euroopan kieliatlasta varten Suomessa Sanakirjasäätiön kokoelmista ja kohta myös suomen sukukielten alueella atlaksen I ohjelman mukaan (546 onomasiologista kysymystä). Joukossa oli noin 200 sanastoseikkaa, joissa suomen murteiden kanta vaihtelee. Näihin poimittiin tiedot periaatteessa 160 pitäjästä, käytännössä kokoelmien aukkoisuuden vuoksi yleensä noin 125–150 pitäjästä.

1976 valmistui Toivo Vuorelan toimitama Suomen kansankulttuurin kartaston 1. osa (aineellinen kansankulttuuri).

1977 huomautin ims. filologian symposiumissa, että niin kelvollisia karttoja kuin meillä voidaankin laatia koko Euroopan kieliatlaksen tarpeiksi, ei aineisto yleensä

vielä riitä julkaisukelpoisten kansallisten karttojen tekoon. Jotta suomen murteiden kartasto saataisiin aikaan, ehdotin voimien nopeaa mobilisointia ja kenttätutkijain lähettämistä kaikkiin Suomen pitäjiin esim. 800 kysymyksen pariin. Toistin myös itämerensuomen kartaston idean.

1986 Euroopan kielikartaston I ohjelman mukainen aineisto oli saatu poimituksi ja tyypitetyksi suomen murteista ja lähisukukielistä sekä pitkälti etäsukukielistäkin. Julkisuuteen oli jo tullut kaksi karttavihkoa kommentaareineen: noin 30 yleiseurooppalaista karttaa, joukossa kymmenkunta sellaista, joissa ilmeni vaihtelua suomen kielen sisällä.

1994 valmistui kansankulttuurin kartaston jälkimmäinen osa, Matti Sarmelan suurtyö Suomen perinneatlas.

Vuosikymmenien tai vuosisadankaan kuluessa eivät suomen murteiden kartastohankkeet ole ehtineet pitkälle. Pääsaavutus on edelleen Kettusen kartasto, yhden miehen merkkiteos, jonka hän itse siis katsoi vain esityöksi täydelliselle murreatlakselle. Ruoppilan sanakartat ovat sitä täydentäneet, samoin kaikki ne kartat, joita on aikojen mittaan julkaistu monenlaisten tutkimusten yhteydessä. Alkuun ei kuitenkaan ole päässyt se laaja kansallinen kartastotyö, jonka tarpeellisuus on toistuvasti ollut puheena ajasta aikaan. Mahdetaanko aloitteentekijäseuran, saati valtion tieteellisten toimikuntien piirissä enää muistaakaan, että juuri tämän työn oli määrä lähteä käyntiin folkloristisen kartaston (ts. Suomen perinneatlaksen) valmistuttua?

Euroopan kielikartasto on tosin ehtinyt antaa meillä sysäyksen kahdelle hankkeelle. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksessa on yhteistoimin Tallinnan ja Petroskoin instituuttien kanssa kehitelty itämerensuomen atlasta, jonka lähtökohtana on Euroopan atlaksen valmis pisteverkko ja monien

▷

karttojen osalta aineistokin. Ainakaan Suomen verkko ei siinä kai tulisi olemaan olen- naisesti tiheämpi kuin Euroopan atlaksessa, eikä suomalaisen arkistomateriaalin aukkoja täytettäne kenttätyöllä. Harvajuonteisenakin tällainen kartasto epäilemättä koituu tutkimuksen hyödyksi. Etenkin lähisukukielistä se varmaan nostaa näkyviin merkittävää aineistoa, jota muuten olisi ollut vaikea tavoittaa.

Leskisen Karjalan kielikartasto puolestaan on ilahduttava uutuuus. Se saa kiittää synnystään 70-luvun poliittista asetelmaa, joka synnytti Euroopan kieliatlakseen erikoisen tyhjiön, kun korkea Moskovan taho kielsi v. 1978 sijoittamasta Suomen karjalaisen siirtoväen kielenpartta kartastossa paikalleen luovutetun alueen kohdalle. Jokin kartoitus siitäkin oli saatava; olihan kyseessä muun lisäksi kaikkien karjalaispohjaisten murremuotojen vanha lähtöseutu. Leskinen ratkaisi asian alkamalla laatia arkistoaineuksen pohjalta karttoja maakunnalliselle Suomen Karjalalle ominaisista kielienilmiöistä. Monet karjalaisuudet ulottuvat kuitenkin myös kauas muualle, toisinaan muinaiskarjalan koko ekspansioalueelle Suomessa, Itä-Karjalassa ja Inkerissä. Karjalaisuudeksi (tai yleensä itäisyydeksi) karjalaisuudet (itäisyydet) selittyvät vain lännen taustaa vasten, ja siksi oli luonnollista, että kartoissa valaistiin vielä tämä taustakin. Niinpä kartat lopulta saattoivat peittää lyydiä ja vepsää vaille koko itämerensuomen pohjoisryhmän ja lisäksi vatjan: merkki, joskus pari merkkiä kussakin pitäjässä, josta tietoja oli käytettävissä.

Kartaston 1. vihko — alaotsikkona »idän ja lännen sanastoeroja» — on ilmestynyt jo kahdesti. Ensimmäinen laitos tuli julki 1990; sen kartoissa oli vielä aukkoja ja teknistä epätasaisuutta, eikä niihin liittynyt kommentaareja. Uusittu laitos valmistui kahta vuotta myöhemmin. Siinä on kaikkiaan 25 karttaa ja niihin lyhyet yleistajui-

set kommentaarit.

Karttojen aiheet ovat vanhoja tuttuja. 22 karttaa koskee jo Rapolan luettelemia idän ja lännen vastakohtia, ja kartankin on Ruoppila 1967 jo julkaissut 11:stä: 1) *hako – lieko* (*hako*-sanana osalta), 2) *iltanen t. illallinen – ehtoollinen*, 3) *kehdata*-verbin kaksi merkitystä, 4) *kesä – suvi*, 5) *länget – ränget t. ranget*, 6) *pirta – kaide*, 7) *puida – tappaa*, 8) *sukkula(inen) – syöstävä*, 9) *vas-ta – vihta*, 10) *vehnä – nisu*, 11) *vemmel t. luokki – luokka*. Muita aiheita Leskisellä on 14: 1) *astuva t. karhi – äes t. hara*, 2) *haas-taa – puhua*, 3) *havu – hako*, 4) *ilta – eh-too*, 5) *kaplas – ketara*, 6) *karista – varista t. rapista*, 7) *kätkyt – kehto t. va(k)ku*, 8) *liina – hamppu*, 9) *lipsu – lihta*, 10) *luo-tykö-*, 11) *neuloa – kutoa*, 12) *rahkeet – ruomat*, 13) *rukkanen – kinnas*, 14) *vuona – karitsa*. Myös näistä ovat eri tekijät (Ruoppila, Tuomi, Kettusen mukaan Siro; Veikko Anttila, Leena Sammallahti) julkaisseet varhemmin kuutisen karttaa. Onko ennen kartoitettujen aiheiden uusi kartoitus ollut tarpeen?

Selvästi on. Paitsi Euroopan kielikartaston työssä on yhä uudestaan muulloinkin ilmennyt, että Sanakirjasäätiön kokoelmiin aikoinaan kertynyt aineisto on täsmällisen kielimaantieteen kannalta yleensä puutteellista. Laajojen yhtenäisten levikkialueiden sisässä aukot eivät juuri häiritse, mutta sitä haitallisempina vajaukset tuntuvat alueiden rajoilla, siellä missä kaksi synonyymiä tai kaksi saman sanan toisintoa on kohdannut toisensa. Läheskään aina ei kokoelmista selviä, kuinka jyrkkiä rajat ovat, onko raja-alueilla kahdenlaista kantaa, millaisia uudennoksia rajoille on syntynyt jne. — kysymyksiä, jotka ovat käyneet sitä tärkeämmiksi, mitä syvemmästi suomen murteiden kehitystä on ruvettu pohtimaan. Parin viime vuosikymmenen aikana ovat täydentävää järjestelmällistä kenttätyötä tehneet enintään jotkut yksityiset tutkijat. Asiaa

valaisevat mm. Ruoppilan Kalevala ja kansankieli -teoksen kartat. Niissä käsiteltyjen sanojen aineisto on kokoelmassa kuulunut varmaan täydellisimpiin, ja aukkoja Ruoppila on vielä täytellyt kirjeitse silloin kun Sanakirjasäätiön vastaajaverkko oli tiheimmillään. Silti useimpiin karttoihin on yhä jäänyt kohentamisen varaa.

Vielä karttavihkonsa aiemmassa laitoksessa Leskinen tyytyi samoista aiheista esittämään karttakuvan, joka ei paljon poikennut Ruoppilan laatimasta. Myös muut kartat näyttävät tuolloin pohjautuneen lähinnä arkistotietoihin. Uudessa laitoksessa kartat ovat suuresti tarkentuneet. Leskinen on tehnyt keräyksiä ja lisäksi saanut avukseen talkooväkeä, »dialektologikollegoita», jonka voimin aukkoja on täytetty ja levikkisuhteita muutenkin täsmennetty erityisesti lännen ja idän rajamailla: kaakkois- ja etelähämäläisten murteiden alueella, Päijät-Hämeessä, Keski-Suomessa, Etelä-Savossa, Keski-, Pohjois- ja Koillis-Pohjanmaalla sekä Kainuussa. Talkoissa hieman mukana olleen mieltä ilahduttaa, että näinkin ehyeen tulokseen on päästy. Vähitellen saataneen umpeen loput aukot, joita on jäänyt varsinkin Etelä-Pohjanmaan savolaiskiilan vaiheille.

Kehiteltävää näin suuritöisessä hankkeessa aina riittää. Tulevan varaksi kannattaa ehkä ottaa puheeksi joitakin seikkoja.

1) Paikoin tuntuisi yhä olevan tarkistamisen varaa. Monet aiempaan laitokseen pujahtaneet epäluotettavat tiedot on nyt poistettu, mutta edelleen joutuu kysymään, onko keskellä keskisuomalaista *iltanen*-aluetta tosiaan syöty parissa pitäjässä *illalista* tai voiko tyypillisesti itäinen verbi *karista* (pro *rapista*, *varista*) olla kansanomaisen siellä täällä lännessä Myrskylää, Hollolaa ja Orivettä myöten. *Vastan* ja *vihdan* rinnakkaiselo eräissä pohjalaispitäjissä on kai ainakin osaksi todellista, mutta

tarkistukset voisivat sielläkin olla paikallaan.

Varmaan aitoja ovat tiedot, joiden mukaan Pohjois-Karjalaan levinneen savolaisen *luokin* rinnalla on reliktinä säilynyt karjalainen *vemmel* Kontiolahdella ja Liperissä. Olisiko asiaan lähistöltä saatavissa lisävalaisua? Vastaavan kysymyksen herättävät Kalajoen, Vihannin ja Limingan yksinäiset *tappaa*-tiedot keskellä yhtenäistä keski- ja pohjoispohjalaista *puida*-aluetta ja Pohjois-Karjalan hajatiedot viljannimestä *nisu* pro *vehnä*. Alueen pohjoislaidalla se kai on samaa lännen perua kuin Kainuussa; näin Leskinenkin asian esittää. Mutta entä etelämpänä Liperissä ja Savonrannalla asti? Tässähän ollaan jo melko lähellä eteläkarjalan (mm. Ilomantsin) *nižu*-aluetta, joka liittyy aunuksen ja vepsän kantaan. Ruoppilan kartan 66 mukaan *nisu* on muuten kirjattu Liperin ja Ilomantsin välillä myös Kontiolahdelta ja Enosta.

Luo- – *tykö-* kartassa on sijansa saanut aunukselaismurteiden *luo-*. Kun kommentaarissa on ilmeisesti oikein yhdistetty *tykö*-vartalo sanaan *tyvi*, niin karttaan olisi kannattanut viedä myös aunuksen ja lisäksi vatjan todellinen erikoisuus: aun. *tyves* 'luona', *tyveh* 'luo', vatj. *tüvenä*, *tüvē*. Olen aiemmin (Historiallinen Aikakauskirja 1972 s. 88) arvellut aunuksen postpositiota erilliskehittymäksi, mutta kukaties sillä on geneettinenkin yhteys länsisuomalaiseen *tykö*-pesyeeseen; siten se voisi rinnastua aunuksen eräisiin muihin länsilähtöisiin piirteisiin. Äänneasultaan se kuvastaa varhaista vaihetta, jolloin *k:n* heikon vastineen ja *v:n* varokaista tässä sanueessa ei ollut länsisuomalaisittain vielä pettänyt; vrt. Vir. 1974 s. 25–31.

2) Tuttua on, että samamerkityksiset sanat kohdatessaan voivat jäädä kumpikin voimaan, mutta merkityksiltään eriytyneinä. Kuinka tämä olisi osoitettava kartoissa? Ainakin reen *kaulaan* tms. ja *ketaran* rin-

▷

nakkaisuudesta antaa *kaplas – ketara* -kartta paikoin hieman yksinkertaistavan kuvan, kun molemmat on merkitty kaplaan nimityksiksi mm. Kuhmalahdelle, Kuhmoisiin ja Korpilahdelle. 'Kaplasta' merkitsee siellä vain *kaulain* (Kuhmal.) ~ *kauloan* (Kuhmoinen) ~ *kaulas* (Korpil.). Ketara kuului kirkkorekiin tai uudehkoihin metsärekiin; se oli rekeä ryhdistävä poikittaisrakenne, jolla osin oli kyllä kaplaidenkin funktio. Täällä ja kai paikoin muuallakin *ketara* joutaisi kartasta pois, tai sitten sen erikoismerkitys ansaitsisi oman symbolin.

'Risüäes'-kartassa tuntuu olevan samanlaista liikanaisuutta, jota on ehkä ollut vaikea aineiston varassa kokonaan karsia. Esim. Jämsään merkityssä kolmikossa *äes – hara – karhi* lienee vain *karhi* aito; *hara* on ollut puu- tai rautapiikkinen karhin kehitemä, ja *äes*-sanaa on käytetty vasta tehdasäkeestä. Vaikeuksista huolimatta olisi hyvä yrittää poistaa kartasta uudempien äestyyppien nimitykset.

Toisaalta jää *kätkyt – kehto* -kartasta kaipaamaan tietoja sellaisesta jäänteestä kuin *kätkyt*-sanan käytöstä riippuvan kopakätkyen nimenä. Tämä erikoisuushan tavataan itäisen *kätkyt*-alueen kupeessa Hollolan tienoilla ja vähän lännempänäkin, ja se laajentaisi havainnollisesti tuota itäistä aluetta. Kartan teko tuskin vaikeutuisi, vaikka Hollolan seudun kaksi erilaista tuuditinta — vanhakantainen *kätkyt* ja uusi *vaku* — edustuisivat kartassa kumpikin merkillään.

3) Sanakartan tekijän ainaisia pulmia on se, paljonko sanojen muototoisintoja on esitettävä. Aiemmassa laitoksessa oli viljelty minimiratkaisuja: yhden yhteisen merkin varassa jopa *iltanen* ja *illallinen* (voittopuolisesti itäisiä) tai *karitsa* 'vastasyntynyt lammas', *karkko*, *karkkonen*, *kakku* (voittopuolisesti läntisiä). Nyt toisinnot ovat saaneet oman merkkinsä, ja samoin on erotettu *karitsan* itäisen nimityksen variantit *vuona* ja

vuonna. Eriytyks on koitunut kartaston eduksi. Sen tärkeys karttakuvien historiallisen tulkinnankin kannalta ilmenee *havu – hako* -kartasta, jossa keski- ja länsiuusmaalainen ja peräpohjalainen variantti *haku* on nyt osoitettu eri merkillä; aiemmin se oli liitetty läntisen *hako*-sanan symboliin. Jo vilkaisu karttaan osoittaa, että ainakin Uudenmaan *haku* on kahden sanan risteymä: itäinen *havu* + läntinen *hako*. Karjalainen vaikutus on siis voinut ulottua yllättävän kauas länteen. Vrt. kirj., Nurmijärven murrekirja (1989) s. 374; Suomen varhaishistoria (toim. Kyösti Julku, 1992) s. 112, 115.

Eriytystä voisi ehkä jatkaakin. Kun rukkasen läntinen nimitys *kinna* ~ *kintas* on kerran kartoitettu, kannattaisi osoittaa myös toisintojen alueet, joiden takaa voi uumoilla vanhaa hämäläisyyden ja lounaisuuden vastakohtaa. *Pirta*-sanan kaakkoishämäläiset asut *piirta*, *piirto* ansaitsisivat Ruoppilan vastaavan kartan tapaan samoin oman merkkinsä. Pitkä-*i*:llisenä tämä sana tunnetaan myös vatjassa ja viron koillismurteissa; lähellä on geneettisen yhteyden oletus, missä pitkävokaalisuuden lähtöpaikka siten lieneekin ollut.

4) Monien kommentaarien soisi olevan vähän laajempiakin. Esim. *vuona – karitsa* -kartan selityksessä kannattaisi kertoa, miten nuoren lampaan nimityksiä yleisemmin esittävä kartta poikkeaisi tästä spesifisesti vastasyntyneen lampaan nimityksiä esittävästä. Kommentaarin mukaan *karitsa* on nuoren lampaan yleisnimityksenä »lisäksi kaikissa kaakkoismurteissa» (eikä vain länsimurteissa ja osassa itämurteita, mm. Länsi-Kannaksella). Erotetaanko vastasyntynyt lammas (*karitsa*) nuoresta lampaasta (*vuona*) siis lähinnä vain keskisissä ja pohjoisissa kaakkoismurteissa, ja jos niin on, eikö ero ole syntynyt vasta *vuona*-murteiden ja *karitsa*-murteiden törmätessä yhteen (milloin ja miten)?

Selvennyksestä voisi hyötyä myös kar-

tan *neuloa – kutoa* 'valmistaa kudelman eli neuletta puikoilla' kommentaari ja otsikko-kin. Itä-Suomessahan ei kinnasta eikä alkuaan sukkaakaan ole »neulottu» puikoilla vaan neulalla; kun tätä verbiä nykyään käytetään myös puikkotyöstä, on kyseessä uudehko kehitys. Sama koskee mm. karjalaa. Asiaero valaisee tässä termienkin kahतालaisuutta. Samaa asiaa sivutaan *rukkanen – kinnas* -kartan selityksessä, jonka mukaan kinnas on villalangasta kudotun käsineen nimenä tuttu myös siellä, missä *rukkanen* = 'nahkainen työkäsine'. Laajalti se kuitenkin merkitsee nimenomaan neulalla neulottua käsintettä; puikoilla kudotut ovat tällöin lapasia. Rukkanen ei muuten voine olla venäläinen lainasana (vrt. ven. *rukavki, rukavica*). Jos se olisi vanhahko laina, sen odottaisi periytyneen karjalaan, ja nuorempi laina taas tuskin olisi yltänyt yhtenäiselle alueelle kaikkiin itämurteisiin, jopa hämäläismurteiden puolelle. Levikki selittyy parhaiten, jos ajatellaan tämän sanan juontuvan Länsi-Kannaksen varhaiskeski-aikaisista kauppakeskuksista. Kantasana kai on Nirvin esittämään tapaan germaanislähtöinen *rukka* 'turkki'.

5) Tietojen alkuperää on alkulauseessa esitelty melko lakonisesti. Kun kyseessä on monta eri-ikäistä arkistokerrostumaa ja monenlaisia uudemmankin kenttätyön tuloksia, niin asia voisi olla tarkemman selvityksen arvoinen. Kaikin puolin täydellisiä kartat olisivat, jos niihin liittyisi rekisterit, joista jokaisen tiedon alkuperä ilmenee. Toimitustyötä tällaiset rekisterit toisaalta raskauttaisivat, ja tuskin niillä paljon käyttöä olisikaan valtaosissa laajoja yhtenäisiä levikkialueita. Sitä tärkeämmältä rekisteri tuntuisi kussakin kartassa a) alueilla, joiden leksikaalinen kanta ei ole yhtenäinen, erityisesti tietenkin pitäjissä, joista on mainittu kaksi tai kolme sanaa, b) kaikkialla jyrkänkin näköisen levikkirajan kahta puolta pitäjän tai parin leveydeltä. Murrerajojen

historiaa selvittäessään tutkija hyötyisi arvaamattomasti juuri tällaisista osarekistereistä. Paikallaan voisi joskus olla maininta myös siitä, mitkä arkistotiedot karttaa tehtäessä on hylätty ja miksi. Esimerkiksi uuden laitoksen *ilta – ehtoo* -kartasta on Päijät-Hämeen kohdalla jätetty aiheellisesti pois pari epäluotettavaksi katsottua *ehtoo*-tietoa. Ilmeisesti kuitenkin jo aiemmassa laitoksessa oli — yhtä aiheellisesti — hylätty eräitä *illan* alueelta saatuja *ehtoo*-tietoja, samoja jotka kuvastuvat Suomen murteiden sanakirjan *ehtoo*-artikkelin muotoilussa »joitakin tietoja HÄMK KYM KES [ym.]». Lähdekritiikin ilmipano lisäisi kartan käyttöarvoa entisestäänkin.

Karjalan kielikartaston 1. vihkon ilmestyttyä jää jännittyneenä odottamaan jatkoa. Karjalaista tai ainakin karjalaiskeskeistä sanastoa on levikiltään monenlaista; tutut itä- ja länsimurteiden rajan tienoille ulottuvat sanat ovat vain yksi, kyllä perin tärkeä ryhmä. Tästäkin levikkityypistä Leskisellä lienee kerättyä vanhastaan tunnetun lisäksi myös uutta julkaisemisen arvoista aineistoa. Kartoitetut näytteet mahdollisimman monista levikkityypeistä olisivat tutkimukselle korvaamaton apu. Toivottavasti mukaan saadaan myös taivutus- ja johto-opillisia, ehkä syntaktisiakin karttoja, samoin karttoja niistä äänneilmiöistä, jotka eivät Kettusen atlakseen sisälly.

Aineiston julkaiseminen painoasultaan karunlaisina vihkoina on sikäli onnistunut ratkaisu, että näin saadaan käyttökelpoista jälkeä tutkijoiden ulottuville sitä mukaa kuin karttoja syntyy. Kartaston kehittelyyn tähtäävät mietteeni olen edellä kuitenkin esittänyt siinä vakaassa uskossa, että lopullisena tuloksena on oleva aineiston arvon mukainen grafiikaltaan mahdollisimman hiottu atlas, yhtenä tai ehkä useanakin osana. Sekä Euroopan kielikartasto että Suomen kansankulttuurin kartasto antavat vih-

▷

jeitä siitä, mihin suuntaan kartaston ilmettä voidaan kehittää, jos mieli saada siitä valiotasoinen asultaankin.

Moni seikka alkaa nykyään viitata siihen, että Kettusen haaveilema suuri synteettinen suomen murteiden atlas jää ikuisiksi haaveeksi. Sen paikkaa täyttävät silloin tehokkaimmin sellaiset erikoisatlakset kuin juuri Karjalan kielikartasto. Erityisen kiitettävää on, että työn alkuunpanosta on muun tuen puutteessa voinut huolehtia yliopiston ainelaitos. Jyväskylän yliopiston piirissä pidetään toivottavasti kunnia-asiana hankkeen jatkuvaa edistämistä. Samantapaisissa julkaisuissa olisi maakunnittain, murtealueittain tai teemoittain kyllä kiitollista työalaa muillekin yliopistoille. Jos jotain aluetta haluaa pitää erityisen tärkeänä, niin se olisi nähdäkseni Karjalan antipodi Suomi = Varsinais-Suomi eli lounaismurteiden alue. Oikeaa läpivalaisua suomen kielen

historialliseen taustaan tietäisi kartasto, jossa saisivat sijansa lounaismurteiden — myös niiden molempien pääryhmien — erikoisuudet, edelleen lounaisiin välimurteisiin tai kauemmas Uudellemaalle, Satakuntaan ja Hämeeseenkin ulottuvat piirteet ja tietysti myös pitkälle pohjalaismurteisiin yltävät lounaisuudet. Eri tahoilla tulisivat tällöin vastaan muiden murteiden ilmaisukeinot samaan tapaan kuin Leskisen kartoissa länsimurteisuudet itämurteisuuksia vastaan. Jos nekin kartoitettaisiin lounaisuuksien ohessa, päästäisiin yhteistulokseen, jossa Karjalan kielikartasto ja Lounais-Suomen kielikartasto täydentäisivät toisiaan ja alettaisiin jopa lähestyä suomen kielen kokonaiskartaston tavoitetta. ■

TERHO ITKONEN

Krannilantie 2, 01900 Nurmijärvi